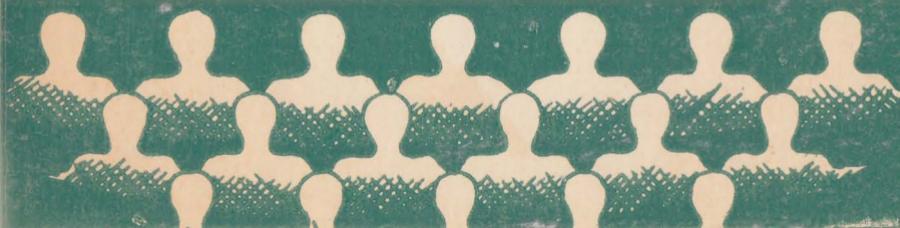

І. САВЧУК

ОБЛОГА ЗАМКУ

МЕЛОДРАМА НА 5 ДІЙ

П. САВЧУК

ОБЛОГА ЗАМКУ
МЕЛОДРАМА НА 5 ДІЙ,
9 КАРТИН

Видання друге, перероблене.

diasporiana.org.ua

Нью-Йорк

1 9 5 2

Прападідам, що бородись за
волю України присвячує.

Автор.

Всі права застережені за автором.

P. SAWCHUK

THE SIEGE OF THE CASTLE
MELODRAMMA IN 5 ACTS

New York

1952

Copyright 1952 by the author.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

О т а м а н — козацького війська, 50 років.

О с а в у л — Степовий, 28 років.

П и с а р — козацького війська.

С т а р ш и н и — козацького війська.

1 - й
2 - й
3 - й
4 - й
5 - й

} козаки.

М и к о л а
А р с е н ь
С т е п а н

} козаки.

К о з а к — Скиба.

Б а н д у р и с т — Максим, козак-запорожець, 52 роки.

К о з а к и .

К а с т е л я н — начальник замку, 50 років.

К а п е л я н — ксьондз замку, 58 років.

Г а л я — „дочка” кастеляна, 22 роки.

К и л и н а — служниця Галі, 45 років.

С т а с я
К а з я

} подруги Галі.

Р о т м і с т р — 42 роки.

П о р у ч н и к — 29 років.

Х о р у н ж и й — 35 років.

Е к о н о м — 48 років.

П е р е к и н ч и к — молодий.

П а р л я м е н т а р і — польського війська.

ДІЯ ПЕРША

Надвечір. Велика світлиця польського замку. На стінах дорогі килими, на них різна зброя; луки, пістолі, шаблі тощо, виблискуючи срібними та золотими прикрасами. На стінах картини королів, полководців та інші. Під стінами турецькі канапи. По кутках на тумбах вази. В одному кутку стоїть годинник у ріст людини. Під іншою стіною — високе дзеркало, а коло нього вазони живих квітів. Посередині стіл, навколо стільці. Над столом, з стелі, висить великий свічник виблискуючи хрустялями. На дверях плющеві гардини. Підлога встелена килимами. Світлиця вбрана в стилі того часу. Годинник вибиває години. Немає нікого. Павза. Чути вибухи гармат. Дістється за часів Хмельниччини на Україні.

Входить кастелян.

К а с т е л я н (*убrаний по-військовому. Ходить нервово по світлиці*). Знову дражняється. Гм... гм... гм... Не йдуть на приступ, лише псують нерви!.. Коли б уже швидше закінчилася ця баталія. Але щось не бачу виходу. (*Замислився*).

Входить слуга.

С л у г а (*в цивільному*). Пан поручник до ясновельможного.

К а с т е л я н. Впустити!

С л у г а (*вклоняючись, виходить*).

К а с т е л я н. Зарaz почую відомості.

Входить поручник.

П о р у ч н и к (*віддає шану*). Ясновельможний пане кастеляне, щось козаки заворушилися. Підходять до мурів і з рушниць стріляють наших жовнірів, які виглянуть з-за муру.

К а с т е л я н. А чого ж вони виставляють свої голови?.. Надокучила на в'язах?

П о р у ч н и к. Погані наші справи, навіть дуже погані...

К а с т е л я н. Знаю, що погані. А що трапилося?

П о р у ч н и к. Жовніри дуже незадоволені. Кажуть: або йти на козаків, або...

Кастелян (гнівно). Що або?.. Що або?.. (Павза). Хочуть наробити з себе ще більше м'яса як нарobili? Чи думають, що козаки пропустять їх живих аж до Варшави? Нехай не сподіваються цього від схизматиків!

Поручник. Я думаю, що...

Кастелян (перебиває). Думати це ще не все! Думати є кому й без вас, пане поручнику!

Поручник. Але, ясновельможний, між жовнірами щось небувале! Деякі навіть перебігають до козаків!..

Кастелян. Як?! . переходять на сторону смерти?

Поручник. Так, ясновельможний, кажуть, що однакова смерть — тут, чи там. Цивільні намагалися навіть браму відкрити й упустити ворогів. Нарікають, що набридло ім їсти дохлих коней. Голод змушує до всього... .

Кастелян. Так, але краще вмерти геройською смертю, ніж здатися ворогові на тортури. (Павза). Невже наші жовніри такі легковажні?.. Я цьому не вірю. Це, може, одиниці, та й то під чиїмсь упливом. Вам, пане поручнику, потрібно прислухатися до людей і розвівати всякі небелиці. Ідіть перевірте залоги й приходьте на нараду.

Поручник. Слухаю! (Виходить).

Кастелян (сам). Так, голод нікого не милує... О. Найсвентіша Матко! (Підіймає догори руки). Помилуй і спаси нас!

Входить слуга.

Слуга. В залі зібралися пани офіцери.

Кастелян. Проси до світлиці, я зараз буду: піду на вежу, гляну на замок, що наші жовніри роблять та, що в таборі козаків діється.

Слуга. Слухаю. (Пішов).

Кастелян бере підзорну трубку й виходить у протилежні двері. Хвилину сцена порожня. Годинник вибиває години. Чути вибухи гармат. Входять капелян, ротмістр, хорунжий, економ і слуга.

С л у г а. Ясновельможний просив зачекати, зараз буде. (*Вклоняється й виходить*).

К а п е л я н (до всіх). Напевно ясновельможний має вже відомості від наших гетьманів Потоцького і Калиновського.

Р о т м і с т р. Чув я, що між ними нема доброї згоди.

Е к о н о м. Як дошкулить, то замиряться!

Х о р у н ж и й. А може Хмельницькому прийдеться їх мирити?..

К а п е л я н. О, не допусти до цього Найсвентіша Матко!

Р о т м і с т р. А що роблять у Варшаві?.. Чей же знають, що в Україні схизматики повстали!

Х о р у н ж и й. У Варшаві бенкетують, бавляться ігрищами та один одного запобігають, обдурюють за- для себе. Їм байдуже, що діється в цьому краю.

К а п е л я н. Не бійтесь, вашмосцьове, найсвятіший отець папа оборонить нас. Його послухає Європа.

Р о т м і с т р. Брехня! Німці нашому горю будуть раді, а Україні допоможуть!

Х о р у н ж и й. А султан турецький та хан кримський також стануть за Україну. Тяжка буде боротьба.

К а п е л я н. Тоді й ми підіймемося посполитим ру-шенням. Річ Посполита моцна, не злякається.

Входить кастелян, усі вклоняються.

К а с т е л я н. Вітаю, вітаю, вельможне панство! Прошу сідати. (*Сідають усі. Входить поругник*). Прошу, прошу сідати. (*До поругника. Поругник сідає*). Дозвольне розпочати коротеньку інформативну на-раду.

В с і. Просимо!

К а с т е л я н. Відомо панам, що облога замку три-ває, і хлопи не наважуються йти на приступ, бо то була б їхня загибель. Це вони добре розуміють. Але ѿ не видно по їхніх рухах, щоб думали зняти облогу. Вісті, які ми маємо — сумні. Віщують велике лихо нам і всій Річи Посполитій. На Запоріжжя стягується лай-

дацтво з цілого краю. Хмельницький вертається від хана й веде за собою орду. Підіймаються козаки, цехові й чернь. Народ кидає оселі, слободи й іде в ліси, гуртуючись у ватаги, нападає на панські маєтки, пускає все з вогнем. Коли Україна підійметься вся, то корона польська з нею не справиться. І ми втопимось у крові, яку точили з схизматиків.

Ротмістр. За Кумейську вдачу прийдеться нам дорого заплатити. Вона навчила хлопів, що повставати треба посполитим рушенням, а не поодинці.

Кастелян. Мушу сказати панам, що королівського війська сподіватися нічого, воно не прийде: наших посланців спіймали козаки й кості їхні вже догризують вовки. Ще сумніші вісті: схизматики вішають наших ксьондзів, які приневолювали їх до унії.

Капелян (здіймає руки вгору). О, Найсвентша Матко, змилуйся над нами!

Економ. Як не втихомиримо хлопів, то всі загинемо!..

Кастелян. Це були вістки ззовні, але мушу сказати, як стойти справа внутрішня. Коли ми не кажемо всієї правди жовнірам, то інша річ, але вельможне панство мусить знати.

Капелян. Так, ми мусимо знати дійсний стан справи. Постараємося допомогти в чому буде потреба.

Ротмістр. Зробимо все, що буде від нас залежати, хоч би прийшлося накласти головами!

Поручник. Завжди готові вмерти за дійчину!

Кастелян. Я в цьому глибоко певен. Але зараз справа про шлунок, а не про героїзм. Річ у тому, що запаси хліба майже вичерпались. Підвозу, як вам відомо, немає.

Економ. Так, хлібні запаси вичерпуються.

Кастелян (до хорунжого). А Мошко повернувся?

Хорунжий. Повернувся, ясновельможний, але добрих новин не приніс. Каже: хоч ватага й незадово-лена з свого отамана, що не веде на приступ, але наказів його слухають.

П о р у ч н и к. Отаман хоче взяти нас голодом; він добре знає, що в нас робиться. (*Поважно*). Думаю, що потрібно вжити якихось хитрощів, бо силою ми заслабі.

Р о т м і с т р. Пан поручник має цілковиту рацію. Хоробрість наших жовнірів підупала. Я чув на власні вуха, що вони говорять. Кажуть: або смерть, або життя, але не муки!

Е ко н о м. Незадоволення, вельможне панство, відчувається не тільки серед війська. Серед цивільних воно ще більше. Ходять чутки, що хотіли відкрити браму. Та, що роблять зброю й передають хлопам.

Х о р у н ж и й. Отаман — хитра бестія; він змусить нас здатися, коли не зуміємо пробратися до їхнього обозу й не вирвемо хоч трохи харчів.

К а с т е л я н. Пане хорунжий, знову радите вилазку?..

Х о р у н ж и й. Так!

К а с т е л я н. Хіба ж не знаєте, що остання вилазка коштувала нас майже половину залоги?..

Х о р у н ж и й. Шкода, що не більше! Решта могла б довше проприматися. А ми зараз у такому стані, що краще згинути в бою, ніж голодова смерть, або тортури з рук схизматиків!..

К а п е л я н. Пане хорунжий, я не чекав від вас такого немилосердя! Не поспішайте, усе в свій час!

К а с т е л я н (до хорунжого). Де ті харцизи, що їх спіймано під мурами?

Х о р у н ж и й. В темниці закуті в кайданах. Я ще спіймав двох. Здається, запорожці.

К а с т е л я н. Завтра рано всіх на шибеницю!

Х о р у н ж и й. Слухаю, ясновельможний!

К а с т е л я н. А що скажете ви, патер? Ви не раз давали нам слушні поради.

К а п е л я н. Моя справа, ясновельможний, — турбота про Господнє слово. Але, що зможу — зроблю. Зараз я хочу слухати панів офіцерів, які розуміються на військовій справі краще ніж я.

Ротмістр. Вони затіяли унію, озброїли проти нас хлопів, розгнівали проклятих схизматиків, а потім стали осторонь!..

Капелян. Урозумійтесь, мій пане, ваше нерування зайде. Добрий католик не повинен так відноситися до своєї віри й лякатися ненезних хлопів. Коли такі лицарі не стануть за ойчизну, то наша справа загине.

Ротмістр. Не злякався я ненезних хлопів і не відступлю від ойчизни, поки здухаю вдергати в руці шаблю!

Капелян. Не думайте, що ми, служителі Божі, не розуміємося на справі політичній. Де треба, ми помагаємо Речі Посполитій.

Кастелян. Немає в цьому сумніву, патере, тому ми й просимо вашої розумної поради.

Капелян. Я, ясновельможний пане кастеляне, багато думав над нашим тяжким положенням і вважаю, що схизматики — дурні. Їх можна між собою посварити й заставити, всупереч отаманові, піти на приступ. А приступ для них — рівнозначний загибелі.

Кастелян. Посварити хлопів і заставити їх розвивати свої пусті голови об нашу твердиню — це, патере, легко сказати, але як зробити?.. Не такі вже воно дурні, щоб абикого послухали.

Капелян. Схизматики вірять у характерників, у чародійство й ворожбу. До них треба дістатися у вигляді характерника й ворожінням збунтувати їх проти отамана.

Хорунжий. Ваша думка, ойче, розумна, але хто візьме на себе ролю характерника? Ми й говорити добре по-хлопськи не вміємо.

Капелян. Я добре володію їхньою мовою, я й піду в табір невірних!

Всі (здивовано). Ви-и-и?!..

Капелян. Так! Я піду й зроблю корисне для нас діло!

Довга павза.

Ротмістр. Але ж, вашого брата козаки більше ненавидять, ніж нас — прошу мати це на увазі!

Кастелян. Я все враховую, пане ротмістре. (*Встає*). А зараз (до кастеляна) дозвольте на кілька хвилин відлучитися.

Кастелян. Прошу!

Кастелян вийшов. Кастелян задумався. Довга павза. Присутні тихо розмовляють.

Ротмістр (*порушив тишу*). Ризиковане діло взяв на себе патер!

Кастелян. Дуже ризиковане! (*Наге пробудився зі сну, підвів голову*). Але хай йому Бог допомагає!

Всі. О, Найсвентша Матко, допоможе зостатися в житих!

Економ. Але зараз, ясновельможний, потрібно щось дати жовнірам істи. Я вже всі комори повимітав. Що робити? Прошу дати пораду.

Кастелян. Порада, пане економе, проста: виходьте з можливого. Подивіться скільки ще є в нас коней, яких можна забити.

Ротмістр. Буде подвійна користь: м'ясо й зерно, що залишиться не з'їджене кіньми.

Кастелян. Про це потім! Зараз треба поговорити про те, як нам підготовитись, коли хлопи підуть на приступ.

Ротмістр. Я, ясновельможний, беру на себе з панами офіцерами підготовити залогу до всяких нападів і несподіванок. В цій справі ми поговоримо з панами офіцерами окремо, а з військом окремо. Жовнірам нагадаємо наших славних лицарів і піділлемо трохи лицарського духу. Що ж до укріплення — гадаю головну браму треба підсилити гарматами і військом. Інші місця — добре укріплені.

Кастелян. Думаю, вашмосцьове, що з тою гоЛотою справимось легко.

Х о р у н ж и й. Не посоромимося перед ойчизною! Колись історія скаже про нас, що витримали найтяжчу облогу.

Р о т м і с т р. А як прийдеться, то з гордістю умремо за Річ Посполиту!

З-за гардини, в уніформі, виглядає Галя. Кастелян її зауважує.

К а с т е л я н. Прошу, прошу, моя дитинко!

Р о т м і с т р. О, панна Галя, справжній воїн!

П о р у ч н и к. Лицар на полі бою! .. Як панна Галя почуває себе після останньої нашої вилазки? ..

Г а л я. Дуже добре, пане поручнику!

К а с т е л я н. А куди ж ти так зодягнулася, моя дитинко?

Г а л я. В цьому убранні пригадую собі картини нашої останньої битви.

К а с т е л я н. Але ти наче чимсь збентежена? ..

Г а л я. Пригадую собі, як збив мене з коня якийсь козацький лицар і я опинилася була в ворожому тaborі.

К а с т е л я н (незадоволено). Лицар, лицар! .. Всі вони нензні хлопи! Що в них лицарського? Бидло не-едуковане!

Г а л я. Е ні, прошу цього не казати, татку ... Якби всі вони були неедуковані, то той лицар не відпустив би мене живу, а була я в цілковитій від нього залежності. Є шляхетність у них, коли він не використав право переможця.

П о р у ч н и к. То, панна Галя, була бранкою?!

Г а л я. Напів, пане поручнику.

В дверях з'являється капелян у вигляді сивого козака з довгими вусами, „оселедцем” на голові та з торбиною за плечима. Його не можна впізнати.

К а п е л я н. Ось хто піде в стан схизматиків, і, з допомогою Найсвентішої Панни Марії, осліпить їх! (По-багив Галю). О, панна Галя! Я, далібуг', не впізнав! От які наші панни-лицарі! Що б таких паночок мав

ващмосць кастелян хоч тисячу в своїй залозі, то можна сміливо виступати проти тих лайдаків.

К а с т е л я н . Вона в мене вміє володіти зброяю так само, як перший-ліпший жовнір.

Р о т м і с т р . Та ще й добрий жовнір!

Г а л я (*засоромившись*). Ні-ні! Куди мені до жовніра рівнятись! (*Вибігає*).

К а п е л я н . Бачите, вашмосцьове, навіть наші панночки йдуть на жертву для ойчизни. А я, пастор, піду перший і сподіваюсь виконати святе діло для спасіння нас усіх.

Р о т м і с т р (*ніяковіюги, підійшов до капеляна*). Прости мене, ойче, коли зобидив тебе нерозважним словом!

К а п е л я н . Просіть вибачення в Пана Бога і благайте Його, щоб утримав язика вашого від ганьби на слуг своїх! (*До всіх*). Піду в табір проклятих схизматиків, а ви моліться Богу, щоб допоміг мені затъмарити розум іх.

К а с т е л я н . Ще раз кажу: ризиковане діло взяв на себе патер.

К а п е л я н . З вірою в Бога — ніяке діло не є ризиковане! Саме темніс — добре буде пройти.

Р о т м і с т р . А вартові?

П о р у ч н и к . Наші вартові як побачуть, то можуть застrelити.

К а п е л я н . Я піду таємним ходом. Прощавайте! (*Злегка вклоняється і виходить*).

Всі вклоняються й проводять його зором.

К а с т е л я н (*услід*). До побачення! (*Довга павза*). На цьому, вашмосцьове, нараду закінчено. (*Виходять. Кастелян сам. Павза*). Піду і я пройтися по замку, довідатися про настрій війська, бо своє око краще бачить, а вухо ліпше чує. (*Виходить*).

Павза. Входить Галя, зодягнена в сукню.

Г а л я . Кажуть, що козаки дурні, схизматики, невірні хлопи... О, ні-ні, серед них є добрі лицарі. Той,

що відпустив мене й допоміг сісти на коня... який він гарний, які в нього чарівні очі! Ніколи не бачила такого панича, чи офіцера. Я... я... покохала його... (Павза). Здається, пішла б за ним на край світу... А який він чесний. Я його мушу ще раз бачити! Знайду час і місце, щоб порозмовляти з ним! О, якби він знов, що я його так сердечно покохала... (Павза). Ні, ні, він цього не хоче знати, і, мабуть, не буде знати (Павза). А серце чогось болить... не болить, сама не розберу: його наче хтось ножем проколов... (Сумно співає).

*Нешчасная доле,
Нащо серцю горе?*

*Чи ляжу я спати,
Чи вийду з палати:*

*Стойть козаген'ко,
Заб'ється серденько.*

*Немов мій миленький,
Красунь молоденький.*

*На мураву гляну,
Пригадую й в'яну.*

*Як той лицар бранку
Відпустив до замку. (2 рази)*

*Зорую, шукаю,
А його немає! (2 рази)*

Перед закінченням пісні входять подруги — Стася й Казя. Зупиняються в дверях, слухають пісню.

Стася. Галю, що з тобою? Чого ти завела таку сумну?

Казя. Що сталося? (Пригортають Галю). Чого мовчиш?...

Г а л я. Нічого, мої кохані, це я так собі. Чогось тяжко на серці ...

К а з я. Ти щось переживаєш! ..

Г а л я. Кудись би йшла, бігла б, летіла б, і сама не знаю куди ...

С т а с я. Ти щось таїш у серці! ..

К а з я. Розкажи, ми ж твої вірні подруги ...

Г а л я. Ні, ні, не затаю нічого перед вами, не можу затайти ... (*Павза*). Я ... люблю його! ..

К а з я й С т а с я (*разом*). Пана Сигизмундта?!

Г а л я. О, ні, ні! .. Пана Сигизмундта я ненавиджу!

С т а с я. Może, пана Станіслава?

Г а л я. Ні, ні, не вгадаєте ніколи ...

К а з я. Аа-а, напевно пана Франца! Але ж він (*напівголосом*) має Юзефу.

Г л я. Ні, мої кохані! .. (*Павза*). Я полюбила нашого ворога, з яким зустрілася в бою на останній нашій вилазці ...

С т а с я Й К а з я (*разом*). Ко з а к а?!

К а з я. Єзус Марія! Ти полюбила козака?!

С т а с я. Ворога?!. Як же ти могла це зробити?!

К а з я. Як могло навернутись твоє серце до нього?

Г а л я (*відійшла в сторону й сміється*). Так, я полюбила козака-лицаря-красуня!

С т а с я. Ні, ні, ти жартуєш!

Г а л я. Ні, не жартую! Я покохала його, бо це той, кого бажає дівоче серце. І кохаю його. як дуб зелений. як квіти запашні ... О, якби він знав ... І ви б по-кохали, як би його зобачили ...

К а з я (*дивується*). Як, хлопа? .. Нізащо в світі!

С т а с я. Це ж не Франц Гніздовський.

Г а л я. Правду мовиш, Стасю ... Як би Франц був тим козаком ...

С т а с я. Але ж, моя люба, хіба можна кохати хлопа? ..

Г а л я. Не кажи, не кажи, коли в тебе є серце! .. О, з серцем нічого не вдіеш ... (*Співає*).

*Чи згуси, козаге,
Як серденько плаче,
Як думка стрілою,
Летить за тобою! ..*

Подруги обнявшись, дивляться на Галю.

Г а л я. О, я знайду час і місце, щоб його ще побачити! (*Співає*).

*Як думка стрілою,
Летить за тобою! ..*

Хвильова пауза.

Z a v i c a

ДІЯ ДРУГА

Зелений степ. Осторонь кілька пеньків. Вглибині сцени очерет, за ним річка. Недалеко, на горбі, польський замок. Час перед ранком. Потім розвидніється. Видно, як сходить сонце. Чути квакання жаб. Легенъйкий вітерець колише очерет. Сцена деякий час порожня. Входять два вартові козаки й зупиняються біля очерету.

К о з а к 1. (*продовжуючи розмову*). Пригадую собі, як сьогодні, хоч і минуло тому вісімнадцять років, як налетіло з двіста польських драгунів на наш хутір. Хутір був невеликий і козаків було мало, з п'ятнадцятьо. Але страшна була батава! Ляхам було непереливки, запалили хутір, кидаючи жінок і дітей живцем у вогонь. Вереск горіючих — не можна було перенести. Наш отаман кинувся на групу драгунів, чоловік із двадцять, що мордували людей. Завзято рубався. Як гарбузи котилися лядські голови. Але наскочило ще більше драгунів і він упав порубаний під тин горіючої хати, спливаючи кров'ю. Ляхи думали, що він забитий і не чіпали його.

К о з а к 2. Справжній лицар! А як він урятувався?

К о з а к 1. Я був також ранений, але нас трох пробилися в степ. В сусідньому хуторі повідомили про

подію. Пару десятків козаків зараз кинулися на поміч, але ляхів уже не застали. Вони й урятували напівжигового отамана.

Козак 2. А люди як?

Козак 1. Хто не встиг сховатися, то всіх порубали та попалили. Отаманову жінку й дітей живими кинули в вогонь.

Козак 2. Нещасний... (*Павза*). А чи женився вдруге?

Козак 1. О, ні, ні! Він такий вірний своїй сім'ї, що про це й слухати не хоче. Часом, при нагоді, розговоримося, але він лише слізозу пустить і переходить на іншу розмову.

Козак 2. Переживає...

Козак 1. Дуже...

Козак 2. А хутір як?

Козак 1. Так пусткою й донині стоїть.

Очеретом, крадучись іде капелян. Почувши голос козаків, присідає. Глядачі його мусять бачити.

Козак 2 (*погув шелест*). Хтось іде!..

Козак 1. Хто ж тепер може йти? То качка пурхнула з гнізда. Пора йти, бо вже сонечко сходить.

Козак 2. Пройдемося ще он туди, попри річку, а тоді до куреня. (*Пішли*).

Капелян (*вийшов з-за огерету*). О, Найсвентша Матко, допоможи, що казати, як здіблюся з цими лотрами. Добре, як вони мене не впізнають, але як упізнають?.. Повісять прокляті схизматики. (*гути балагку*). Здається, сюди йдуть? Ще заховаюся, а там побачу, що далі робити. (*Ховається в огерет*).

Входить Степовий і Скиба.

Скиба. Плюнь, Степовий, на це діло, плюнь, кажу тобі! Ніколи бабі не піддавайся: баба до добра не доведе!..

Степовий. Ех, Скибо, бачив я чимало гарних дівчат, але такої, здається, не бачив... Ти, якби її побачив, то також закохався б: справжня садова квіт-

ка!.. Мені ѹ не віриться, що вона полячка... (*Павза. Скиба пажкає люльку*). Як зараз бачу її на останній їхній вилазці.

Скиба. О, ми тоді добре далися їм уznаки!

Степовий. Як тікали вони вже до брами, я упірвся ще з кількома, дивлюся — летить один просто на мене з піднятою шаблею. Я повернув коня на нього, подумав: візьму його живим. Наші коні зударилися. Він упав і шолом з голови в нього злетів, а прекрасні коси простелилися по стоптаній траві. Зачудувався я. Зліз з коня, підійшов ближче, глянув у вічі і... серце мое так і забилося! То була дівчина. Вона попросила підвести її. Я допоміг їй сісти на коня. Вона привітно всміхнулася і сказала: „Прощай, коzaче, прощай лицарю!” Я її не затримував і вона поїхала. (*Павза*).

Скиба. Вражою силою тебе обійшла.

Степовий. Ет, брате!... (*Махнув рукою*). Ходімо ще на третю залогу перевірити... (*Пішли*).

Капелян підслухував балачку, вийшов з-за очерету.

Капелян. Так от хто вибив з сідла Галю... От кого вона зачарувала... Гм... гм... Добре було б за її допомогою змусити його танцювати під нашу дудку. Над цим треба поміркувати. Галя справді гарна панночка, хлоп має смак у жінках. Але чи захоче вона піти на якусь підмову? По ньому видно, що закохався. (*Чути голоси козаків*). Ідуть сюди. Треба ще приховатися й підслухати може щось скажуть чому не йдуть на приступ. (*Ховається в огерет*).

Входять козаки напідпитку.

Козак 1. Чорт його батька знає, чого він не дає нам добивати ляхів! Велика цяця лядський замок... Ми ѹ не такі брали! (*Плюнув*).

Козак 2. Так от піди з ним поговори! Стоїмо перед проклятим лядським гніздом і слухаємо, як лають нас... у-у-у!... прокляті!...

Козак 3. Отаман хоче виморити їх голodom.

Козак 1. Голодом, голодом!.. Звідки ми знаємо, що в них нема що їсти? Добре діло — гаяти час!..

Козак 5. Треба примусити отамана йти на приступ.

Капелян (*виходить непомітно з огерету*). Здорові були, братіки!

Козаки (*разом*). Здоров, батьку!

Капелян. Про що ви так завзято сперечаетесь?

Козак 1. Хочемо йти добивати ляхів, а замість того стоймо та слухаємо, як вони нас бабами називають!..

Капелян. А давно вже тут?

Козак 3. А ти хіба не знаєш?

Капелян. Як же я можу знати, коли тільки цю прийшов до вас.

Дехто. Он як!..

Капелян. І не з близької стороно. Ох, братіки, здалекого краю прибув. З самої Туреччини!

Козаки. Оо-о-о! З Туреччини?!..

Капелян. П'ятнадцять років був у бусурменській неволі.

Козак 2. П'ятнадцять років??

Капелян. Як забрали були нас турки до неволі, повезли в Царгород і там розпродали. Мене купив араб-характерник. (*Павза*). Але нема чого грішити, хоч і невірний, а все ж добрий був чоловік. Мало того, що ставився до мене добре, а ще й характерству навчив.

Козак 3. Так ти, батьку, характерство знаєш?

Капелян. Знаю. Та ще неабияке, а арабське!..

Козак 4. Ану заворожи, узнай, чого ми стоймо та дивимося на ляцьке гніздо!..

Капелян. Ну, добре, ставайте півмісяцем на коліна. Отак. А тепер обіріться на шаблі й дивіться в землю. (*Козаки стали півколом, а капелян посередині*). Тепер мовчіть, не рухайтесь. (*Робить незрозумілі рухи, щось шепоге, припадає до землі, встас й крутить головою*). Гаразд!

Козаки. Що, узняв?!.. Говори швидше!..

К а п е л я н. Я таке вінав, що й вірити не хочеться. Ставайте ще раз, поворожу вдруге. (*Козаки стають, капелян робить так само*). Вставайте. Більше того, що вінав — узнати не можна.

К о з а к 1. Кажи, батьку, що? (*Всі напружено слухають*).

К а п е л я н. Говорити не хочеться... Охо-хо-xo! І що воно робиться на світі. Як Господь терпить таку неправду! (*Зітхаюги, опустив голову, наге витер сльозу*). Слухайте, братіки, отаман не добре має на думці: задумав продати вас ляхам за золото й почесті. (*Гомін незадоволення*). Ляхи, братіки мої, народ хитрий, хочуть обплутати отамана, а в допомогу чекають королівське військо. Але ви, братіки, не дайтесь обдурити: виберіть собі іншого отамана й приступом візьміть замок.

К о з а к 1. Треба зібрати раду й скинути його!

К о з а к и. Ходім бити в котли на раду! (*З гомоном незадоволення виходять, капелян за ними. Довга павза. Потім звуки котлів — козаки збирають раду*)

З протилежного боку, куди пішли козаки, входять отаман і кілька старшин. З здивуванням прислухаються до гомону голосів і ударів у котли.

О т а м а н. Що це таке?!.. Наче раду скликають?..

Вібігає Степовий.

С т е п о в и й. Батьку отамане, козаки раду збиряють!..

О т а м а н. Без відома старшини?

С т е п о в и й. Хтось їм наговорив, що ти продав їх ляхам, ну вони й підняли дим коромислом!

О т а м а н. І коли вони матимуть розум? За ними дивися, як за дітьми, а вони все щось укоять!

Гомін наближається. З'являється юрба козаків. Позаду капелян підбурює, нашіптує.

К о з а к 1. Ось він, допитаймо його! (*Підійшов до отамана*).

Козак 2. Що там допитувати! Геть його!..

Козак 3. Е, ні, ні, без суду не можна!..

Отаман (заглушиючим голосом). Що сталося?.
Хто збирає раду?!

Козак (з гурту). Ми дізналися, що ти продав нас
ляхам за золото! (Гурт збільшується).

Отаман. Я продав вас ляхам?!..

Козак 1 (хитаючись п'янин). Так! Продав і че-
каєш, коли прийде королівське військо!

Отаман. Е, та бачу вас самих вражі ляхи обій-
шли! Скажіть, чи статечне діло мені продавати вас ля-
хам? Га? На біса мені їхнє золото! Для кого? Може
для тих дітей і жінки, що їх ляхи живими в огонь ки-
нули. Га? (Козаки посвіляли голови). Хіба таке може
бути, щоб котрийсь із козаків, заприсягнувши стояти
за віру нашу й матір Україну, наважився б зламати
присягу? Скажіть, брати мої? (Павза). Бог допустив
за гріхи ваші обдурити вас вражим ляхам на нашу по-
гибель, обдурити, щоб не слухали своїх отаманів, щоб
ішли списами здобувати ляхів із замку на своє без-
голов'я! (Козаки загомонили. Павза).

Козак (з гурту, підійшов ближче). Батько ота-
ман правду мовлять! На який йому прах ляцьке золо-
то? Візьмемо замок і так воно буде його!..

Козак 2. Скажемо отаманові, як було діло!

Козак 1. Ні, нехай сам характерник скаже те,
що говорив нам!..

Капелян, бачучи, що діло зле, непомітно зникає.

Козак 3. Нехай вийде сюди! Гей, характерник,
характерник, іди сюди! (Козаки оглядаються. Павза.
Гомін, метушня).

Отаман (спокійно). Панове козацтво, якого ви
шукаете характерника? Чи не він вас обдутив?..

Козак 4. Та вже ж він! Він був тут з нами, а
зараз утік!..

Отаман. То давайте його сюди!

Між козаками гомін незадоволення, оглядаються. Павза.

Козак (з гурту). Ох, батьку, його вже нема! Наче крізь землю провалився!

Отаман. Так воно ѿ є, що характерник був ніхто інший, як лях!

Козак 1. Прости, батьку, (зняв шапку), обійшов нас вражий лях!

Козаки (вклоняються). Прости нас, батьку, обдурила вража личина, щоб наробити колотнечі між нами. Прости ! ..

Отаман. Нехай вас Бог простить! Але не один лише лях обійшов вас, а ѿ горілочка. Казав я вам, щоб не дуже її дуддили, а ви смокчете, як риба воду. Ідіть на свої місця, та краще придивляйтесь до людей, з якими маєте справу. (*Козаки вклоняються, виходять. Гомін стихас. Отаман дивиться їм услід. Павза*). Піди, Степовий, і скажи, щоб привели сюди того перекинчика, може, щось нового довідаемося. (*Степовий злегка вклонився й виходить*). Хочуть іти розбивати свої голови об ляцькі мури . . .

Старшина 1. Не можуть зрозуміти, що такий замок легко не береться.

Старшина 2. Та ще з шаблями та списами! Це ж не на полі рубатися . . .

Старшина 3. Воно, що правда, трохи нудно без діла сидіти, але мусимо почекати.

Чути балачку. Входить Степовий, за ним перекинчик в супроводі козака. Перекинчик низько вклоняється отаманові.

Козак став остронь.

Отаман. Розкажи нам правду, що робиться в замку?

Перекинчик. Я брехати не вмію, ясновельможний пане отамане. А в замку дуже зло: ще день-два і зовсім не буде що їсти.

Отаман. Гм . . . гм . . . На вилазку все військо посилив кастелян?

Перекинчик. Все, ясновельможний пане, все, до одного живніра. Навіть кастелянова донька була.

О т а м а н . Кастелянова донька була на вилазці?!..

П е р е к и н ч и к . Так, перебрана драгуном. Вона добре їздить на коні і фехтуватися вміє, що може з любим жовніром піти на поєдинок.

О т а м а н . Гм, така бойова?.. Добру доньку має...

С т е п о в и й (*в сторону*). Кастелянова донька... так от хто!..

О т а м а н . А що заставило тебе тікати?

П е р е к и н ч и к . Голод, ясновельможний пане! Я ще на початку облоги хотів був утекти, бо я не лях і козаки мені не вороги. Знаю, що козаки справедливі й не погублять людину ні в чому не винну...

О т а м а н . Добре, побудеш з нами, поки замок не здобудемо, а тоді підеш собі куди захочеш.

П е р е к и н ч и к . Найщиріша подяка ясновельможному панові отаманові! (*Вклоняється*).

О т а м а н (*до Степового*). Скажеш завести його до Павлюкового куреня. Та нехай дадуть їсти: щоб знов, що в козаків голоду нема. А тоді прийдеш до шатра. (*Отаман з старшинами виходять*).

С т е п о в и й . Так ти кажеш, що донька кастеляна була на вилазці?

П е р е к и н ч и к . Була, я сам бачив. Та як же ж їй не бути, ясновельможний пане, коли вона так рубається на шаблях, що з лицарем піде на герці. А красива яка!.. Крашої, здається, їй бути не може... Хоч і самому панові осавулові.

С т е п о в и й (*усміхнувся*). Ну, добре, ходім! (*Виходять, а за ними козак, що стояв oddalik. Деякий час сцена порожня. Потім входить Степовий*). Ох, чогось мені на серці і сумно і весело: сам не розберу... (*Співає*).

*Серед степу ясні огі
В серце кинулись мені
І краса її дівога
Зацвіла мов навесні.*

*O, красо, красо, дівога,
Полонила ти мене:
Увижаєшся впівногі,
Мов трояндами щвітеш!..*

Так от хто вона, моя чарівниця — донька кастеляна!

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Картина перша

День. Високий мур обложеного замку. Під муром кастелян і ротмістр спостерігають за козачим табором.

Кастелян (*дивиться в далекогляд*). Нічого нового не бачу. Все те, що було вчора й позавчора.

Ротмістр. Мабуть, плян капеляна не вдався.

Кастелян (*відійшов трохи від муру*). А чи живий він? Може вже вбили харцизи?

Ротмістр. Що ж тепер?

Кастелян. Ще почекаємо до полудня, а там будемо щось діяти. (*Підходить до муру, дивиться в далекогляд на табір козаків. Довга павза*). Пане ротмістр, дивиться, наче гурмані збираються!..

Ротмістр (*дивиться в далекогляд*). Чи не наш патер ту метушню спричинив?

Кастелян. О-о-о, сунуть юрбою... Певно, до отамана...

Ротмістр. Так, заворушилися.

Кастелян (*знова відійшов від муру*). Як удастися капелянові підмовити козаків піти на приступ, то ми свій плян також виконаємо.

Ротмістр. Думаю, що так. В мене все напого-
тові. Військо чекає лише наказу. Ми пройдемо таємним
ходом, вдаримо козаків із запілля і відіб'ємо хлібні за-
паси. А далі буде видно...

Кастелян. О, це була би страшна несподіванка для хлопів!.. (Знов підходить до муру, дивиться через амбразуру. Павза). Пане ротмістр, там щось робиться незрозуміле! То були заворушились, а зараз заспокоїлися...

Ротмістр. Може готуються до наступу?..

Кастелян. О, ні, ні! Щось на те не подібне! Помалу розходяться, і голови поспускали. Видно, плян капеляна не вдався...

Входить капелян, зодягнений так, як пішов до козаків. Його не зауважують. Він чує слова ротмістра.

Ротмістр. Видно, що не вдався. Коли б хоч сам повернувся...

Капелян. Дякувати Богу — я повернувся (кастелян і ротмістр здивовано оглядаються), але плян мій таки не вдався! Спочатку йшло добре, а потім отаман переговорив їх і я ледве втік!..

Кастелян. Отже, остання надія на порятунок згасла!?

Капелян. Нехай, ясновельможний, не журиться, ще не все пропало! Там один красунь, осавул, закочався в Галю. З цього можна буде скористати.

Ротмістр. А як це зробити?

Капелян. Я думаю так: послати до козаків парламентарів з тим, що ми згодні здатися, але на певних умовах; нехай отаман пришле уповноваженого для переговорів.

Кастелян. О, патере, отаман такий певний своєї перемоги, що про переговори не захоче говорити.

Капелян. Але серце осавула Степового примусить заговорити отамана, а сам він прийде сюди. Тоді за допомогою Галі з ворога він зробиться нашим приятелем.

Непомітно ввійшла Галя, зодягнена в сукню.

Ротмістр. О, панна Галя всесильна, може зробити все!

Галя. Навіть зняти з неба зірку?!..

Ротмістр. Навіть зняти зірку!

Галя (*сорохливо*). Може й так... Але кого я повинна заставити зробити те „все”?

Капелян. Так, ясна панно, від вас буде залежати багато. (*Бере її під руку й веде ближче до глядачів*). Я скажу вам, що потрібно зробити. (*Кастелян глянув в сторону капеляна й помало виходить. За ним виходить ротмістр*). Відомо вам, що ми оточені лютим ворогом і всі загинемо, коли ви не врятуєте нас!

Галя (*здивовано*). Що я повинна зробити?...

Капелян. Те, що роблять герої свого народу.

Галя. Піти до козаків і вбити отамана?...

Капелян. О, ні! На вас буде покладене доручення не страшне. (*Павза. Думас, як пограти мову*). У козаків є молодий осавул, який зачарований вами, бачивши вас під час останньої вилазки. Мені вдалося підслухати його розмову про вас з його другом. Він запевняв свого друга, що закохався в вас тоді, як допоміг вам підвстись з землі й сісти на коня.

Галя. О, це він?!

Капелян. Так! Ставний козак... (*Павза*). Я думаю, дитинко моя, що для врятування нас і себе — варто розіграти перед схизматиком ролю любовної господині...

Галя. Щоб врятувати батька й усіх, я готова пощертувати життям.

Капелян. Благословляю вас на добре діло! Далі самі керуйтесь своїм розумом. (*Благословить*). А я піду, щоб вислати парляментарів і підготовити прийняття дорогого гостя. (*Виходить*).

Галя (*сама*). Він буде тут! Я буду говорити з ним! Кажуть, що вони — вороги... А мені вони такі близькі, такі рідні! О, чому я не козачка? Як мені подобається цей широкий український степ і його діти — суворі воїни! Чогось мені чуже мое оточення... А залишення цяцькованих офіцерів гидкі і осоружні. Не приваблює мене навіть Варшава й Краків... (*Павза*). Козаки воюють проти нас. Як же їм не воювати, коли ми їх за людей не маємо... Ставимось до них, як до

худоби, навіть гірше... А вони гарні, розумні люди.
(Павза. Задумалась. Вбігає Стася).

Стася (весело). А я тебе шукаю, моя кохана!...
(Пригортав до себе).

Гала. Що сталося?

Стася. Нічого, я хотіла тебе бачити!... А чого ти така смутна?

Гала. Ні, я зовсім не смутна, я... Ти знаєш, я буду його бачити! О, мила, дорога Стасю, він буде тут!

Стася. Хто, пан Францішек?

Гала. Ні, ні!

Стася. А, пан Сигизмундт?

Гала. Ні, ні, не він! *(Відійшла трохи).*

Стася. То хто ж?

Гала. Він, той козак-лицар, про якого я тобі розказувала...

Стася. О, Єзус Маріє!... То ти й насправді любиш козака?!

Гала. Чи люблю я його? Та я готова життя віддати за нього, чуєш, життя! *(Стася здивована).* Ти, Стасю, я бачу, осуджуєш мене за цю любов, але якби ти була в той час, як я впала з коня, а він з піднесеною шаблею підбіг до мене; якби ти бачила тоді його здивовання, що відбилося на його прекрасному обличчі, коли зібачив, що я не жовнір, а жінка... Стасю, я попросила: „Коня!” І він підвів моого коня і, як лицар, допоміг мені на нього сісти. Як це все було любо й широ. що не можу тобі переказати!..

Стася. Але ж він нечистивий, схизматик, ворог нашої святої релігії!

Гала. Він буде наш! Я примушу його змінити віру, примушу жадати гибелі наших ворогів. І він, Стасю, зробить те, що послужить нашому спасінню. *(Обіймає Стасю).* Моя кохана Стасю, він буде мій, навіки, навіки мій!..

Заслона

Картина друга.

День. Степ. На траві сидять козаки, один з бандурою. Віддалені видно козацькі шатра. Перед відкриттям заслони чути пісню під звуки бандури. Діється на другий день після 1-шої картини. Пісня втихає.

Козак 1. Ех, брати мої любі, давно я не співав цієї пісні!

Козак 2 (до бандуриста). Ану, Максиме, ушквар ще якоєсь!

Бандурист. Що ж би вам такого пригадати? ..

Козак 3. Заспіваймо „Козака несуть ...”

Козаки. Ану, це гарна пісня! .. (*Козаки співають, бандурист приграє*).

*Козака несуть і коня ведуть
Кінь головоньку клонить,
Кінь головоньку клонить.*

*А за ним, за ним,
Його дівгина
Білі ругенівки ломить ... (2 рази)*

*Ой, ломи, ломи,
Білі ругенівки
До одного пальця! (2 рази).*

*А не знайдеш ти,
Та дівгинонько,
Над козака коханця! (2 рази).*

Козак 4. Здається, наспівалися досить, варто б трохи ноги розім'яти! Заграй, Максиме, щось для ніг!

Бандурист. Як грati то грati, струн нам не по-жичати! (*Грає, козаки танцюють*).

Козак (з гурту). От тепер і на серці радісно, і на душі веселіше, і на ноги легше! ..

Входить отаман з Степовим та кількома старшинами.

Отаман. Здорові були, панове козацтво!

Козаки. Здоров, батьку! (*Вклоняються*).

С т е п о в и й. Що трохи ноги засиділи?

К о з а к 2. Та, трохи подрімали, а ми їх розминаємо...

О т а м а н. Скоро буде ногам робота в поході, вже не довго нам тут сидіти...

К о з а к и (*не всі*). Що отаман скаже — те й будемо робити!..

Входить козак.

К о з а к. Батьку отамане, прибули з замку посланці і хочуть з тобою говорити.

О т а м а н. А що їм від нас треба?..

К о з а к. Не кажуть.

О т а м а н (*подивившись на старшину*). Приймемо їх?

С т е п о в и й. Приймемо, послухаємо, що скажуть.

О т а м а н. Веди сюди. (*Козак виходить. Гурт козаків також виходить*). Що ж то наші ляхи задумали? Певно, знову якусь хитрість!.. Знаємо, що їм там не сидиться, але й хитрість теж не вдається!..

Входять два парламентарі в супроводі козака. Побачивши старшину, вклонюються.

П а р л я м е н т а р. Ми до пана отамана.

О т а м а н (*трохи вийшов наперед*). Ми вас слухаємо!

П а р л я м е н т а р. Ясновельможний пан кастелян просить о переговори.

О т а м а н. Які можуть бути переговори між хлопами-схизматиками й ясновельможним панством? (*Старшини засміялись*).

П а р л я м е н т а р. Ми нічого смішного не сказали, що панство сміється!..

О т а м а н. Ми, хлопи, простий народ! Весело на душі — сміємось, а смутно — не плачемо!..

П а р л я м е н т а р. Ясновельможний пан кастелян хоче здати замок, але з умовою, про яку буде говорити з вашим посланцем, якого ви зволите вислати.

О т а м а н. Цього не буде! Так чи інакше — замок буде наш!

П а р л я м е н т а р. Це твоє, отамане, останнє слово?

О т а м а н. Останнє! (*Трохи відвернувся*).

П а р л я м е н т а р. Запам'ятай, отамане, що наша смерть дорого вам коштуватиме!

О т а м а н. Я закінчив! (*Парламентарі вклоняються, виходять. Козак за ними*).

С т е п о в и й. Батьку, є нагода побувати в замку . . .

О т а м а н. А нащо?

С т е п о в и й. Та хоч би й для того, щоб подивитись як там у ляхів . . .

О т а м а н. А хіба ж ми й так не знаємо?

С т е п о в и й. Але все ж таки не зашкодило би . . .

С т а р ш и н а 1. Осаул добре каже: при нагоді не шкодило б роздивитися метким оком, що робиться в замку.

С т а р ш и н а 2. Хоч чутки ї вірні, але краще своїми очима побачити.

О т а м а н. Коли панове так думають, то кого ж пошлемо? . .

С т е п о в и й. Пішли, батьку, мене.

О т а м а н. Тебе?! . .

С т е п о в и й. Не бойся, ляхи зла не зроблять — побояться.

О т а м а н. А хто їх знає, що вони мають на думці?

С т а р ш и н а 1. Ми їхніх посланців відпустили живими, то й нашого, думаю не зачеплять.

О т а м а н. Хай буде по-вашому. Іди, сину, та візьми ще когось з собою і скажи ляхам, що за одну твою волосину заплатять своїми головами!

С т е п о в и й. Будь спокійний, батьку, живим повернуся!

О т а м а н. На все добре. Іди й скоро вертайся. А ми підемо докінчувати своє діло.

Отаман з старшиною виходять.

С т е п о в и й (*сам*). Тепер напевно зобачу її!.. А, може, ѿ пригорну до свого серця?.. О, серце, серце, в темне ѿ невідоме мене пориваєш! (*Виходить*).

З а в і с а.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Прекрасний парк, насаджений різними декоративними деревами. Доріжки обсаджені квітами та зеленню. Вглибині, збоку, веранда палацу, обросла диким виноградом. Перед верандою статуя, а перед нею фонтан розсіває воду. З глибини саду ѹдуть Галя й Килина, розмовляючи. Вийшли на передній плян кону. Чути пташині співи. Сцена порожня. Дістеться того ж дня, що й попередня картина.

К и л и н а. (*зодягнена досить гарно, в міщанську одежду*). Не сумуй, моя ясна панно... І я колись була дівчиною і мое серце також кохало.

Г а л я. Але коханий був з Килиною. А мое серце покохало такого, який може ніколи не буде біля моого серця.

К и л и н а. Спочавку був біля моего серця, а пішов на Запоріжжя, воював з турками, попав у неволю ѿ до сьогодні не маю відомостей про нього. Лише в серці спомин та переживання залишилися...

Г а л я. І більше Килина нікого не кохала?

К и л и н а. Ні, моя ясна панно! Я дала слово одному...

Г а л я (*пригортас Килину*). О, яка мені Килина мила та близька, наче рідна мати. За ввесь час догляду за мною, я привикла до вашої мови, а пісень, що мене навчила — такі мені любі до серця, що кращі, як мої рідні.

К и л и н а. Українські пісні, ясна панно, славляться на ввесь світ. Та ѿ мова не є вже така просста — мужича, як її називає вельможне панство.

Г а л я . Я залюбки вашою мовою розмовляю та співаю, бо знаю, що Килина також шляхетного роду.

К и л и н а . Так, була... але обставини заставили бути слугою. (*Зауважила*). О, ясновельможний сюди... Ходім звідси.

Г а л я . Чомусь Килина останнім часом дуже бойтесь татка. Яка причина цьому?

К и л и н а . Ходім і я розкажу о причину. (*Виходять*).

Входить кастелян.

К а с т е л я н (*сам*). Гм, як поставиться отаман до нашої пропозиції? Мабуть, неприхильно. Та й чого б йому йти на якісь переговори, коли він і так знає, що за кілька день замок буде його. Це плян капеляна, який я не хочу змінити, хоч один уже не вдався. (*Закулісами гути розмову*). Здається, ѿ справді йде козацький посланець. (*Придивляється*).

Входить Степовий в супроводі ротмістра й хорунжого.

Р о т м і с т р (*до кастеляна*). Осавул війська козацького — Степовий. (*Степовий злегенька вклоняється*).

К а с т е л я н (*підходить ближче*). Просимо, просямо, пане осавуле! Тепер ми бачимо, що козаки, як справжні лицарі, не проти того, щоб вести переговори.

С т е п о в и й . Козаки вміють воювати, але від переговорів теж не відмовляються.

К а с т е л я н . Під час війни — всяко буває....

Входить слуга.

С л у г а (*вклоняється*). Ясновельможне панство просять до столу.

К а с т е л я н (*кинув головою, слуга вийшов*). Про діло, пане осавуле, поговоримо потім, а зараз час обідній.

С т е п о в и й . Дякую, ясновельможний пане, від хліба-солі відмовлятися не буду. (*Виходять. Сцена деякий час порожня, лише гути щебетання пташок*).

Входить Галя.

Г а л я. Капелян угадав, він таки прийшов. Невже й справді він мене полюбив? О, якби так! Серце мое б'ється-б'ється! А як хотілося б почути биття його серця. (*Співає*).

*А серце в грудях щось б'ється тривожно,
І думка стрілою до небес летить...
О, серце, серце, з вогнем остережно:
Рантове полум'я трудно погасить!..*

Мені не веліли бути при обіді. Знаю, що всім цим править капелян. Я мушу тут на нього зачекати. Але яка буде між нами зустріч?.. Він — козацький старшина, а я — шляхтянка, його ворог. (*З-за дерева виглядає поругник, прислухається*). Але він мені такий близький, такий близький, здається, що пішла б за ним на край світу!

Входить поручник.

П о р у ч н и к. За ким панна Галя збирається йти на край світу?

Г а л я (*знявковіла*). За тим, хто оволодів моїм серцем і для мене недосяжний...

П о р у ч н и к (*підійшов ближче*). Мені здається, що для панни Галі недосяжного немає. Одно тільки слово „так” і найкращий лицар упаде до ваших ніг...

Г а л я. Пан поручник кепкує з мене. Але на те ми народились жінками, щоб кепкували з нас.

П о р у ч н и к. Панно Галю, ви краєте серце без ножа. Хіба ви не бачите, як з того серця тече кров? Ви не хочете цього бачити... Які ви щасливі, а який нещасливий я...

Г а л я. Про який ви роман оповідаєте?

П о р у ч н и к. Про роман? Ні, ні... Я кажу про життя. Панно Галю, зрозумійте мене й мое серце, зрозумійте мої слова, які я повторюю вже довгий час...

Г а л я. Так, але...

П о р у ч н и к. Що значить ..але”?

Г а л я. Те, що моє серце зайняте тим, чого може ніколи не буде.

П о р у ч н и к. Я щось чув від ваших подруг... але я цьому ніколи не повірю. Я певний, що в Галі так само б'ється серце любови до своєї віри й ойчизни, як у мене. За віру й ойчизну я ладен віддати своє життя в боротьбі з ворогом. Я ненавиджу наших ворогів, і їхніх прихильників. Я б шматував їх оцею шаблею!...

Г а л я. Який пан поручник жорстокий! Але ж серед ворогів також є порядні люди, яких можна любити.

П о р у ч н и к (*здивовано*). Любити ворогів?! Я цього ніколи не сподівався почути від панни Галі... Панна Галя або жартує, або...

Г а л я. Ні, я не жартую... Я полюбила ворога (*трохи відійшла*), а пан поручник казав, що ворогів та їхніх прихильників буде рубати.

П о р у ч н и к (*перебиває*). Панно Галю, не мучте, це до вас не стосується! За вас я життя віддам...

Г а л я. Ні, ні! Це задорого, я цього не варта.

П о р у ч н и к. Життя замало за вас. О, скільки пішло б за вас у бій на життя чи смерть?! (*За кулісами гути балагку*).

Г а л я. Здається, татко з гостями йде. Я мушу вас залишити. (*Злегка вклоняється й виходить до альтанки*).

П о р у ч н и к (*гемно вклоняється*). До зустрічі! (*Виходить у іншу сторону*).

Входить кастелян з Степовим, за ними йдуть ротмістр і хорунжий.

К а с т е л я н. Вибачайте, вельможні панове, за скромний обід, але ж ми в облозі.

Р о т м і с т р. Коли ясновельможний частуватиме нас таким розкішним обідом щодня, то ми забудемо й про облогу.

К а с т е л я н. Частуватиму аж до приходу королівського війська!

С т е п о в и й. Ви чекаєте на королівське військо?

К а с т е л я н. Так!...

С т е п о в и й. Довго прийдеться чекати: воно вже розбите...

Р о т м і с т р. Це ще не підтверджено.

Х о р у н ж и й. Маємо відомості, що королівське військо вже близько в дорозі.

С т е п о в и й. Було, але не дійшло...

К а с т е л я н (*перебиває*). Про це потім, а тепер панові осавулові не зашкодить набратися свіжого повітря й поспацерувати по парку. Ми вас залишемо. (*Виходять*).

С т е п о в и й. Дякую. (*Роздивляється*). Чого я прийшов сюда? Чи не за тим, щоб насміялась наді мною?.. Та ѿ чи побачу її?.. Вона напевно й не думає про мене. (*Вирвав квітку*). О, квітко, квітко, яка ча-рівна твоя краса!.. (*Галя дивиться на нього з альтанки, він її не багить*). Ні, не бувати тому, щоб ляшка думала про мене! Є їй про кого думати. Хіба мало є франтуватих офіцерів? (*Задумався*).

Входить Галя.

Г а л я (*ласково*). Пане козаче! (*Степовий здригнувшись від несподіванки*). Я не знаю, як подякувати тобі за твій лицарський вчинок?.. Честь і життя мое були в твоїх руках, але ти не скористувався зного права переможця, а ще й допоміг мені. Твій вчинок глибоко запав мені в душу. (*Підходить біжче й бере його за руку*). Чим маю віддячитися?

С т е п о в и й (*легенько пригортас її до себе*). О, царице моя, я ѿ сам не знаю, що б віддав за твої ласкаві слова! Скажи, чим мені заплатити за твою прихильність до мене?..

Г а л я (*по павзі*). Врятуй нас від голодової смерті!

С т е п о в и й (*здивовано*). Від голодової смерті?! (*Випускає її*).

Г а л я. Тебе дивують мої слова? Ти судиш по сьогоднішньому розкішному обіду? Не думай так. На обід подано останнє, а завтра в цьому замку, може, не знайдеться й шматка хліба. О, лицарю, врятуй нас і в на-городу вимагай, що хочеш!..

С т е п о в и й. Що мені зробити, щоб урятувати тебе?.. Я готов і в пекло піти за тебе, моя ясна зоре! (*Наближається, злегка пригортаючи її. Галя не відтругувється, а сама притуляється і дивиться йому в візі. Степовий палко її цілує. Вони міцно обнялися. Капелян наближається з-за дерева, побагчив і дав про себе гути кашлем. Вони стали, мов нікого не було*). Кажи, що маю чинити?

Входить капелян.

К а п е л я н. Потрібно вбити отамана, одного лише отамана!..

С т е п о в и й. Убити батька?!..

Г а л я й К а п е л я н (*разом*). Він твій батько?!..

С т е п о в и й (*по довгій павзі*). Не рідний батько, а батько отаман, а це ще більше як рідний!

К а п е л я н. Більше, як панна Галя?..

С т е п о в и й (*пильно глянув на них*). Ні, але... .

К а п е л я н. Без отамана козаки розійдуться, або ми їх розженою. Тоді панна Галя буде тобі в нагороду.

С т е п о в и й (*подумавши*). А як це не вдасться, що тоді?

К а п е л я н. Тоді тікай до нас. Ми радо приймемо такого лицаря, як ти.

С т е п о в и й (*подивився пильно їм в візі. Потім відійшов трохи і подумав уголос:*) „Ви хитрі, але й ми не дурні”... (*Вони не гуять. Знов наблизився до них*). Добре, капеляне, я зроблю те, що ти сказав, але пам'ятай свої слова — Галя моя! Хоч за успіх я не ручаюся.

Г а л я. Твоя лицарю, твоя навіки! (*Тисне йому руку*).

Входить кастелян.

К а с т е л я н (*наге нікого не знає*). От тепер можна й про діло поговорити.

К а п е л я н. Ми вже поговорили. Пан осавул, хоч і за дорогу ціну, але погодився врятувати нас.

Кастелян. Дякую, вашмосць, за велиководушність! Чим маю заплатити за послугу?

Капелян. Галя буде в нагороду: він буде її чоловіком.

Кастелян (*глянув ехидно*). А Галя згідна?

Галя (*несміливо*). Згідна, татку...

Кастелян. Тяжка для мене ця умова, але — приймаю.

Капелян. А тепер ходімо, ясновельможний, і помолимось Господеві.

Кастелян. Ходім.

Кастелян іде з Степовим, а капелян взяв Галю попід руку, затримуючи її, поки ті вийдуть.

Капелян. Кріпся, дитино моя, ти ніколи не будеш належати козакові. (*Виходять*).

Деякий час сцена порожня, потім повертається Галя.

Галя. От і по всьому! Тут був і нема. А серце?.. Наче хтось поклав великий камінь, так мені знов тяжко стало. Піду в алтанку насамоті снувати своє горе. (*Пішла*).

Чути розмову. Входять настелян і капелян.

Кастелян. Ні, цьому не бувати! Галя ніколи не буде належати козакові. (*Галя погула ці слова й пригайлася*). Я вам відкрию таємницю, яку тут ніхто не знає. (*Оглядається*). Всі вважають Галю за мою дочку, але вона... не дочка мені...

Капелян (*здивовано*). А хто ж?.. (*Галя здригається й здивовано скрикує: „Боже, я не донка його! Тоді хто ж мій батько?”*)

Кастелян. Років з двадцять тому я командував драгунами і мене послано втихомирювати збунтованих схизматиків. Ми наскочили на один хутір. Кров за кров: мої жовніри запалили його і знищили геть усіх. Малих дітей кидали у вогонь і її хотіли були кинути. (*Галя напівголосом: „Ой!” і зашелестіла листям. Кастелян оглянувся, але нікого не зауважив*).

К а п е л я н (оглядаючись). То горобець пурхнув.

К а с т е л я н. Це була дуже гарненька дитина і я забрав її собі. Дітей у мене не було і я зробив її свою дочкою. І, як бачите, виховав добру католичку.

К а п е л я н. А вона це знає?

К а с т е л я н. Нічого не знає. Йй тоді було яких три рочки. Ми їй не казали, а вона не пам'ятає свого походження.

К а п е л я н. Тим краще, тепер ми з козака зробимо доброго католика з допомогою козачки.

К а с т е л я н. Але прошу вислухати мою думку.

К а п е л я н. Прощу.

К а с т е л я н (хвилюється). Коли Галя була дівчинкою, я дивився на неї очима батька, але як стала приходити в зрілість — у мене зародилася до неї інша любов, любов пристрасна. (*Галя береться за голову й каже: „Боже”*). Але в присутності моєї жінки я придушував у собі цю любов. Тепер, як жінка померла, я вирішив зробити Галю свою жінкою. Ось чому я відмовляв усім, хто просив її руки. Вона повинна належати або мені, або ні кому! (*Галя хапається за голову й каже: „О-о-о!”*).

К а п е л я н. Ясновельможний надаремне турбується. Козак узяв на себе ризикований діл: юному навряд чи вдастся зберегти свою голову. Вбити отамана — не так легко.

К а с т е л я н. А як він повернеться до нас з удачею, чи без удачі, що тоді?

К а п е л я н. Тоді від ясновельможного буде залежати, хто володітиме Галею.

Входить слуга.

С л у г а. До ясновельможного прийшли з залоги.

К а с т е л я н. Зараз буду! (*Слуга виходить*). Дякую за пораду. (*Розмовляючи виходять*).

З альтанки виходить Галя.

Г а л я. Так от хто я... я козачка!... Він каже, що я буду належати юому. (*Киває головою*). Не бувати цьо-

му ніколи! Я буду належати козакові або ні кому! Зараз біжу й розкажу йому, що чула й хто я така. (*Павза*). Але як мені піти: козаки не пропустять. (*Думає*). Ага, вберу свій козацький одяг і тасмним ходом! Прощай панське лахміття! Іду до своїх!

З а в і с а.

ДІЯ П'ЯТА

Картина перша.

Надвечір. Степ. Осторонь отаманський намет. В наметі лежить отаман на дощаному ліжку, під головами бурка. Коло намету ходить вартовий козак. В глибині очерет, річка, замок. Десять далеко чути пісню козаків.

О т а м а н. Щось довго нема Степового. Що йому в ляхів так довго робити?... (*Павза*). Щоб ще не входили вражі ляхи... Треба трохи заснути, поки прийде. (*Зажмурює огі, спить, довга павза*).

Входить Степовий.

В а р т о в и й (*радісно*). О, а тебе виглядав отаман!
С т е п о в и й. Що він робить?

В а р т о в и й. Мабуть, спить. Казав розбудити його, як прийдеш.

С т е п о в и й. Добре, я сам розбуджу. (*Заходить у намет. Павза. Дивиться на отамана. Береться за шаблю, трохи витягує з похви, засуває, знов витягує; так повторює кілька разів. За сценою гути голос: „Туди, туди, просто!”*).

Входить Галя.

Г а л я (*зодягнена козаком*). Тут осавул?

В а р т о в и й. Тут. А нацо тобі?

Г а л я. Мені треба до нього й до отамана!

С т е п о в и й (*погув її голос*). Панна прийшла сюди?! (*Вихопив шаблю, піdnіc над головою отамана*).

В а р т о в и й . Ступай сюди! (*Показує на намет.*
Галя вбігає у намет).

Г а л я (*побагивши шаблю над головою отамана,*
хапає Степового за руку). Стривай, козаче! (*На крик*
ускогів вартового. Пробудився отаман, дивиться на
Степового, Галю й вартового. Степовий опускає шаблю
разом з Галиною рукою).

О т а м а н . Що таке? Що сталося?!

С т е п о в и й . А те, що я хотів зарубати тебе!..

О т а м а н . Зарубати?! Мене!? Схаменися, що ти
верзеш! (*Підводиться, сідає*).

С т е п о в и й . Правду кажу! Зарубати хотів тебе, та
ось він не дав. (*Показує на Галю*).

Г а л я . Отамане, його ляхи ворожбою обійшли. Він
не по своїй волі хотів тебе зарубати.

С т е п о в и й (*глянув на Галю, відійшов у сторону*).
Панна козак (*напівголосом до глядагів*) прийшла сю-
ди... Що це все значить?..

О т а м а н (*тильно дивиться на Галю*). Козаче,
звідки ти?

Г а л я (*глянувши на Степового*). Я... з-під Києва.
Прийшла до вашого війська.

О т а м а н . Степовий, залишився, а ви йдіть. Ти, ко-
заче, відпочинь — завтра ще поговоримо. (*Галя й вар-*
товий виходять). Скажи, що заставило тебе піти на та-
ке діло? (*Павза. Устає, відходить від ліжка*). Знаєш,
що тебе чекає?

С т е п о в и й . Знаю, батьку, знаю, як же не знати!

Галя й вартовий за наметом слухають.

О т а м а н . То що ж спонукало тебе до цього?

С т е п о в и й . І не питай, батьку! (*Виходить. Зуни-*
няється серед кону. Вартовий і Галя заховалися).

О т а м а н . Боже праведний, защо караєш мене?
Один був і того відіймаєш. Охо-хо-хо!.. Краще б мені
умерти, ніж бачити його смерть. А, мабуть, прийдеться
бачити... Як довідаються козаки, то засудять на
смерть. Хоч би втік... але він не такий, щоб утікати.
(*Наге втираючи слізози*).

С т е п о в и й (*з задуми підвів голову*). Вона прийшла, моя мила панна-козак . . .

Г а л я (*гує його слова, підходить до нього, бере його за руку*). Козаче!

С т е п о в и й (*здригається*). Це ти?

Г а л я. Так, це я, мій любий лицарю!

С т е п о в и й. Як же ти прийшла сюди, кохана панно?

Г а л я (*наге плагуги*). Не панна я, а така сама як ти — козацького роду. Я підслухала розмову між капеляном і кастеляном: що мене маленькою забрали з села й удочерину. Тепер кастелян хоче мене зробити своєю жінкою. Але я дала собі слово, що буду або твоєю, або нічисяю. Так, мій лицарю?

С т е п о в и й. Та я за твою любов готовий хоч зараз умерти.

Г а л я. Навіщо вмирати, будемо краще жити! . .

С т е п о в и й. Жити . . . не дадуть жити . . .

Г а л я. Що ти сказав?

С т е п о в и й. Не дадуть, кажу, жити.

Г а л я. Хто може не дати? Ми не підемо до замку, а будемо тут разом. А потім поїдемо до твоїх рідних і заживемо на славу!

С т е п о в и й. О, моя ясочки, та хіба за таке діло, як замах на отамана, може бути прощення!

Г а л я. Що ж чекас тебе?

С т е п о в и й. За вбивство — закопали б живцем у землю разом з убитим, а за замах . . . не знаю, що буде. За моєї пам'яті на Запоріжжі не було такого випадку, щоб хтось робив замах на отамана.

Г а л я (*оглядається*). Тікаймо, мій любий, тікаймо!

С т е п о в и й. Тікати від козацького суду? Ні, не бувати цьому!

Г а л я. Але ж ти мене любиш?

С т е п о в и й. Я вже доказав це тобі, моя зірко!

Г а л я. То докажи ще раз! Тікаймо! Пожалій мене й мое життя. Заб'ють тебе — тоді мені не жити! (*Бере за руку й тягне*).

Степовий .Ні, Ні, ми зостанемося із своїми!
(Обіймаючи, пригортав до грудей).

З а с л о н а

Картина друга.

Декорація та сама, лише без намету. День.
Козаки зібралися на суд. Старі козаки погуртувалися остронь.
Молоді також. Ведеться жвава розмова. Степовий стоїть між
молодими й старими. Галя недалеко Степового, коло молодих
козаків. Степовий мовчкі тримається за шаблю. По хвилі вхо-
дять отаман, писар і старшина. Козаки замовкають, вклоня-
ються. Степовий виходить наперед. Отаман допитує його. Галя
уп'ялася очима в отамана, старшину, потім у Степового.

О т а м а н (лагідно). Що спонукало тебе, Степовий,
робити замах на свого отамана?

С т е п о в и й. Хотів зарубати, не почуваючи до ньо-
го ненависті й не був від нього ніколи зобиджений.
(Всі переглянулися, отаман схилив голову, павза).

О т а м а н. Причину не хочеш розкрити? (Степо-
вий похилив голову, мовгить. Павза. Отаман дивиться
на козаків). Нечувана річ між козацтвом, щоб осавул
— та ще який! — робив замах на отамана.

К о з а к и (з старих). Нечувана річ, батьку!

О т а м а н. Нечисте тут діло, панове козацтво! Не
інакше, як Степового заворожили ляхи. Не могли вас
заворожити, то його заворожили. (Павза). Гадаю я,
панове козацтво, що дамо ми йому кару тоді, як по-
кінчимо з ляхами. А може дамо його в монастир і хай
там судять...

К о з а к и (з молодих). Так, так, батьку отамане!
Нехай так і буде!

К о з а к (з старих). А тим часом дати йому трохи
прочухана киями.

О т а м а н. Як знаєте, панове! (Виходить, старшина
і писар за ним).

Підбіг старий козак до Степового й почав в'язати йому руки.
Степовий, не пручаючись, сам дав руки. Підбігло ще двоє ста-

рих козаків і повалили його на землю. Молоді козаки шепчуться між собою.

К о з а к (*той, що в'язав руки*). Ану, молодці, хто хоче грілки — підходь! (*Взяв кия, дивиться на козаків. Павза. З козаків ніхто не вийшов*). А як ніхто не хоче, — я його сам навчу розуму! (*Кидається на Степового*).

Г а л я (*підскакує до козака*). Стій! Стій! Не чіпай його!

Між козаками гомін.

К о з а к. Овва! А ти ж хто такий, що берешся обороняти його?

Г а л я. Не бачиш хто?! Козак!

К о з а к. Бачу, що козак! А хто дав тобі право забороняти мені? Га? Ти ще замолодий указувати! (*Розгніваний, кидається на Степового*).

Г а л я (*стас йому на дорозі*). Раніше як ти його вдариш — поміряймося на оцьому! (*Вихоплює шаблю*).

К о з а к (*розлюгено*). Ах, ти, щеня! Та в тебе ще мамине молоко на губах не обсохло, а ти хочеш зомною на шаблях! Геть з дороги!

Г а л я. Ні, не пущу!

К о з а к. Ну, то я тебе провчу!

Вихоплює шаблю і кидається на Галю. Починається двобій. Між козацтвом гомін зацікавлення. Козак зlostиться, крехче, але не може перемогти дівчину. Нарешті, вдаряє з усієї сили своєю шаблею по Галиній і Галина шабля переломлюється. Вонападає на шаблю козака і вістря ветромлюється їй у груди. З Галі спадає шапка, розтріпуються коси. Козаки збігаються.

К о з а к и (*піднесеним голосом*). Та це ж дівчина! Дівчина!

Хтось гукнув отамана. Вбігає отаман.

О т а м а н. Що сталося?! (*Побагивши на землі дівчину, підбіг до неї, розстебує жупан*). Води, води! (*Швидко подають воду. Довга павза*). Боже мій, Боже мій! Та це ж моя дочка Христя! Ось та родимка-зір-

ка, що я ще маленькою її бачив! Ми так і назвали з моєю покійною жінкою цю родимку „зіркою”. (*Козаки придвигляються*). Вона, вона! Боже мій! Боже мій! (*Плаге*).

Г а л я (*слабим голосом*). Тату мій, тату! Мене ж полькою хотіли зробити... А де він? (*Кинула головою в сторону Степового*). Пустіть його...

О т а м а н (*догадався*). Розв'яжіть Степового!

Степового розв'язують. Він кидається прожогом до Галі.

С т е п о в и й. Батьку, батьку, що ж це таке!? (*Припадає до Галі*).

Г а л я. Прощай, батьку, прощай, мій любий козаче! (*Обіймає обох двома руками і помирає. Мертва тиша*).

О т а м а н. Це моя дочка Христя!.. Тільки знайшов і вже загубив! (*Цілує Галю, Степовий обтирає сльози. Отаман підводиться. Галина голова на руках Степового, лицьо до глядагів*). О, прокляті ляхи, ми ще розквитаємося з вами за всю невинну проляту кров!

К о з а к и (*виймають шаблі*). Розквитаємося! Розквитаємося!

З а с л о н а

Картина третя.

Декорація та сама. Лише збоку видно козацькі намети, а коло них застормлені в землю списи. День. Десять здалеку наспистує гарну мельодію якийсь козак. На сцені сидять кілька козаків, размовляючи між собою.

А р с е н ь. А все ж таки розкажи, Миколо, як ви їх заскочили в тих палацах. Дуже мені шкода, що не був разом з вами.

М и к о л а. Встигнеш ще. Ще багато діла буде.

С т е п а н. О, багато ще залишилося роботи! Та й дива побачимо краці, ніж це.

А р с е н ь. Так, але все ж розкажи!

М и к о л а. Ну, коли вже так дуже хочеш, то слухай. Все по порядку розкажу. Ото ж, знаєш, що Степовий довідався від Галі про таємний хід і тим ходом пробрався з сотнею козаків до замку.

А р с е н ь. Про це — знаю. Ти розкажи, як він у замку розправлявся з ляхами.

М и к о л а. Як вилізли ми з потаємного ходу нагору — Степовий послав один гурт козаків до брами знищити сторожу й упустити з козацтвом отамана. Другий гурт послав туди, де стояла залога. Цьому гуртові пощастило майже всю залогу забрати в полон, бо вони не встигли й вхопитись за зброю. Третій гурт, з яким пішов сам Степовий, прорвався в середину замку, щоб забрати живих кастеляна та старшину.

А р с е н ь. Мудро зроблено, нічого казати.

С т е п а н. А ти думав, що в Степового погано варить голова?..

М и к о л а. В палацах ми теж добре справились, коли сторожу роззбройли. Кастелян і старшина були в наших руках. А далі отаман давав розпорядження.

С т е п а н. А багато бочок пороху в пивницях призапасли ляхи. Чимало й зброй в ляхів пожичили.

А р с е н ь (*сміється*). На вічне віддавання. Одним словом обійшли ляхів так, що їм і не снилося, що так буде.

С т е п а н. Хоч і постояли трохи під мурами, а таки свого добилися.

А р с е н ь. А ще більше доб'ємося, як не будемо потурати їм. Хіба ж ми самі не можемо бути господарями в своєму краю.

М и к о л а. А вже ж, що можемо.

За сценою чути голоси.

А р с е н ь. Здається, отаман з старшиною йде.

Входить отаман, Степовий і кілька Старшин.

О т а м а н. Здорові були, панове молодці!

К о з а к и (*вклоняються*). Здоров, батьку отамане!

О т а м а н. Що нового нарадили?

А р с е н ь . Радіємо, що розбили ляцьке кубло.

М и кола . І ще не одно розіб'ємо.

О т а м а н . Так, так, панове! (*Сідає на пеньок*). Отже, зараз ми їх допитаємо. (до старшини).

Козаки виходять.

С т а р ш и н а (хтонебудь). Я гадаю, що не всіх, лише декого.

О т а м а н . Чоловіка зо три, головніших.

С т е п о в и й . Певно, бо ѹ без них уже все знаємо.

О т а м а н . Скажи, Степовий, щоб привели кастеляна, капеляна та ротмістра.

С т е п о в и й . Слухаю. (*Виходить*).

С т а р ш и н а . Нехай пан отаман добре допитає кастеляна, в нього можна довідатися про королівське військо. І взагалі про зв'язки з Варшавою.

О т а м а н . В них капелян був більшим заправилою, як кастелян.

Вводять кастеляна, капеляна й ротмістра з перев'язаною рукою. Вони злегка вклоняються отаманові. Степовий іде збоку, козак позаду, став остроронь.

О т а м а н . Ясновельможний пане кастеляне, будьте з нами щирі й скажіть правду на те, що ми вас запитаємо.

Кастелян вийшов трохи наперед.

К а с т е л я н . Все, що в моїй змозі, вашмосць пане отамане.

О т а м а н . Нас малощо цікавить. Отже, скажіть, скільки було у вас війська в замку.

К а с т е л я н . Числа не пам'ятаю, бо жовніри то прибували, то вибували.

О т а м а н . Точніше не хочете сказати?

К а с т е л я н . Я ж сказав.

О т а м а н . А скільки мало прибути до вас королівського війська?

К а с т е л я н . Я не отримав відповіді від своїх посланців.

О т а м а н. А хто вас повідомив, що до замку мас прибути королівське військо?

К а с т е л я н. Ми ще перед вашим нападом знали, що мас прибути багато королівського війська для втихомирення бунту Хмельницького.

О т а м а н. І не дочекалися?

К а с т е л я н. Ми — ні, а хтось може й доскастися.

О т а м а н. Кого ясновельможний розуміє під словом „хтось”?

К а с т е л я н. Я про себе не думаю.

О т а м а н. Де ясновельможний узяв цю дівчину Галю?

К а с т е л я н. Я врятував їй життя на одному хуторі. Жовніри хотіли кинути її живцем у вогонь.

О т а м а н. Давно це було?

К а с т е л я н. Років з двадцять тому.

О т а м а н. То ви її рятівник?

К а с т е л я н. Так, я врятував їй життя!

О т а м а н. А де ж вона тепер?

К а с т е л я н. Не знаю... Мені здається, що пан отаман знає. А пан Степовий — напевно.

О т а м а н. Хто вона у вас була: наймичка, чи?...

К а с т е л я н. Боронь Боже! Вона в мене була за дочку. Я її пестив, як рідну. Дітей у мене більше не було, тільки вона. Про це вона може сама розказати.

С т е п о в и й. Вона й розказала, мені одному сказала, ким вона у вас була і ким мала бути!

Кастелян похнюпив голову, а капелян здивовано подивився на Степового і отамана. Глибока павза.

К а с т е л я н (*несміливо підвів голову*). Вашмосць пане отамане, дозвольте просити про викуп. Ви отримаєте золота стільки, що вистачить вам і вашим дітям до смерти, та й козакам буде на добру чарку.

О т а м а н (*встав*). Ясновельможний кастеляне, — прошу вас запам'ятати, що козаки не продаються! Ви хотіли нас купити, але ваша затія не вдалася й не вдасться.

К а с т е л я н. Я робив усе те, що робить кожен полководець, щоб рятувати своє військо й знищити ворога!

Р о т м і с т р. Вашмосць пане отамане, але і ви вживали військових хитроців, щоб нас перемогти: на цей раз ви хитріші й перемога за вами!

О т а м а н. Бо по нашій стороні правда!

С т е п о в и й. А правда мусить перемогти!

О т а м а н. Здається, ми закінчили! (*До козака*). Відведіть кастеляна й ротмістра.

К а с т е л я н. Дякую! (*Єхидно подивився на всіх і виходить, козак за ними*).

О т а м а н (*до Степового*). З капеляном, ти хотів говорити?

С т е п о в и й. Нехай отець духовний відповість: чи правда те, що говорив вам кастелян про Галю. Але прошу не кривити душою.

К а п е л я н (*пильно подивився на Степового й отамана*). Правда ...

С т е п о в и й. Дякую! (*Ввігливо*). Більше не маю про що питати. (*Шепче щось отаманові*).

О т а м а н. Ми вас, отче, звільнимо. Знайте, що козаки не знущаються над служителями Божими, як це роблять ваші. Хай це буде вам наукою.

К а п е л я н. Дякую. Я завжди цінив козацьку честь.

О т а м а н (*до старшини*). Дайте отцеві козака, щоб провів за табір і щоб ніхто не посмів його зобідити.

Капелян вклоняється й виходить разом з старшиною.

О т а м а н. А тепер, панове старшино, ідіть по своїх куренях і накажіть готуватися в похід, щоб до сходу сонця вирушити. На нас чекають міста й села, які треба визволяти з ляцької неволі! (*Виходять*).

Картина четверта.

Декорація та сама, що й у попередній картині. Осторонь велика могила Галі, на якій високий дерев'яний хрест. Ранок, перед сходом сонця. За сценою гомін козаків. Попереду козацькі пра-пори, віддалеки кілька старшин розмовляють, чекаючи отамана.

Старшина. Он отаман з осавулом ідуть! (*Підходять ближче до козаків, стають збоку*).

Входить отаман і Степовий.

Отаман. Здорові, хлопці-молодці!
Козаки (*разом*). Здоров, батьку!

Отаман. Панове козацтво, зараз маємо вирушати в далеку дорогу до війська гетьмана нашого Богдана Хмельницького. По дорозі не раз натрапимо на польські полки, з якими прийдеться битися. Хто не хоче відходити далеко від своїх осель, від жінок та дітей — може нас залишити. Але хто піде з нами — мусить коритися наказам. За непослух — кара. Як добровільно ми зібралися, так добровільно маємо йти далі! Що на це скажете, панове козацтво?

Козаки (*всі*). Всі йдемо за тобою, батьку!

Козак (*з гурту*). Веди нас, батьку, слави здобувати і народ наш з ляцьких кайданів визволяти!

Отаман. Дякую, браття! А тепер на коні й з Богом!

Всі відходять за лаштунки, крім отамана й Степового, які спостерігають за виїздом. За лаштунками гомін, ржання коней, скрипіння возів тощо.

Отаман. Я поїду наперед з старшиною, а ти зачекай позаду, щоб був порядок. Потім доженеш.

Степовий. Слухаю, батьку отамане! (*Отаман виходить*).

Довга павза. Чути похідну козацьку пісню: „Ой на горі та й женці жнуть...” Пісня помалу віддаляється.

Степовий (*в сторону походу*). От сила ї слава нашої України!... (*Павза. Зняв шапку*). Прощавайте браття козацтво, прощавайте, любі мої друзі! (*Павза*).

На цьому місці отаман сказав: „Хто хоче, нехай залишається” Я залишуся тут біля неї на віки-вічні. (*Іде на могилу*). Зіронько моя, ти блиснула мені на хвилю і погасла. (*З-за могили показується отаман. Степовий його не багить*). Прощавай світе, прощавай, любий батьку отамане, я не хотів тебе зарубати. Сповідаюсь перед Богом: я хотів лише розголосу, щоб ляхи повірили, а ми б з цього скористали. Я хотів за допомогою Галі зробити корисне для нас діло. Вона мене широко похочала і готова була зробити для мене все. Я, наче відчував, що вона козачка. За мене вона наклада головою. Хочу тим же їй віддячити. (*Виймає пістолю, підносить до скроні. Отаман хапає його за руку*).

О т а м а н . Страйвай, сину! Не час ще вмирати. Не скінчили ми початого діла: неволю треба звоювати! Заховай свою пістолю — вона придасться на ворогів. (*Степовий ховає пістолю*). А коли прийдеться згинути, то смерть лицаря, на полі бою. Хай неволя гине, а ми — за волю!

С т е п о в и й (*кидається в обійми отаманові*). Любий батьку, я завжди з тобою єдиної думки! (*Після обіймів*). Хай гине неволя, а ми за волю і Україну!

З а в і с а

Кінець

1940—1951 рік.
Джерзі Сіті — Нью-Йорк.

